

Kriminologiska institutionens underlag för Stockholms universitets remissvar på SOU 2018:85, *Slopad straffrabatt för unga myndiga*.

Sammanfattning

Kriminologiska institutionen avvisar förslaget att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar.

Kriminologiska institutionen tillstyrker förslaget att bibehålla nuvarande straffreduktion för 15–17-åringar.

Direktiven, utredningen och utredningens förslag

Enligt direktiven ska utredningen föreslå en ordning där den nuvarande straffreduktionen för 18–20-åringar avskaffas och även analysera konsekvenserna av en sådan lagändring för 15–17-åringar.

Utredaren, riksåklagare Petra Lundh, har på ett grundligt och pedagogiskt vis angett en rad skäl till varför Sverige borde behålla straffreduktionen för unga myndiga gärningspersoner. Utredningen pekar bl.a. på att detta är en princip som andra jämförbara länder har. Denna positiva särbehandling har såväl i Sverige som i våra grannländer byggt på en förståelse för att unga gärningspersoner är mindre mogna och kommer påverkas mer negativt av ett straff än vuxna. Utredningen hänvisar också förtjänstfullt till att resultat från den mest aktuella hjärnforskningen, utvecklingspsykologin och kriminologin bara går att tolka som ett stöd för att behålla ett hänsynstagande till gärningspersoners låga ålder. Utredningen skriver: "Mot denna bakgrund drar vi slutsatsen att det inte finns något empiriskt, eller erfarenhetsbaserat, stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare".

Utredarens uppgift var dock inte att undersöka *om* straffreduktionen skulle avskaffas utan *hur*. Direktiven följer här den nya trenden för direktiv till utredningar inom det straffrättsliga området. Resultatet har innehållsmässigt redan bestämts och utredningens uppgift blir bara att hitta formen för att höja repressionsnivån. I fall som detta, då utredningen gett goda skäl mot en lagändring, kan en remissinstans bara hålla med samtidigt som slutsatsen måste avvisas. Kriminologiska institutionens remissvar kommer därför i allt väsentligt att endast ge ytterligare stöd till den analys som utredningen presenterat.

Barn och vuxna

Enligt direktiven bör 18–20-åringar ges samma påföljder som andra vuxna. Argumentet är att 18-årsåldern är myndighetsåldern, och att det inte vore rättvist om straffet var lägre än för andra vuxna som begått samma brott. Frågan är dock varför detta argument kommer

upp nu. Hittills har det ju varit möjligt att ge straffreduktion för dem som varit myndiga i ett par år.

Myndighetsåldern är en relativt godtyckligt satt ålder. Den var 21 år, sänktes 1969 till 20 år och sänktes 1974 ytterligare till 18 år. Om mognaden steg på samma sätt under dessa få år får anses som oklart. Den forskning som utredningen lyfter fram pekar i alla fall tydligt på att ungas mognad inte kan sägas vara klar i 20-årsåldern. Under denna ålder anser inte heller riksdagen att medborgarna ska ha rätt att handla på Systembolaget.

Barnkonventionen är tydlig med att alla upp till 18 års ålder är barn och ska hanteras av ett barnstraffrättssystem, som ska styras av andra principer än de som tenderar att prägla de vanliga straffrättssystemen. Konventionen utesluter inte att också 18-20-åringar kan särbehandlas. Utvecklingen av barnstraffrättsliga internationella normerna tyder starkt på en straffrättsreduktion även för 18–20-åringar eller en höjd maximumgräns inom barnstraffrättssystemet. Barnrättskommittén har framhållit att det är önskvärt att stater tillåter tillämpning av barnstraffrättsens regler för personer som är 18 år och äldre, vanligtvis upp till 21 års ålder, antingen som en allmän regel eller som ett undantag (General Comment 10: para. 38). Läses det tillsammans med att Konventionen om Medborgerliga och Politiska Rättigheter, artikel 14.4 t.ex., kan barnkonventionens straffrättskydd delvis också täcka 18-20 åringar: "I mål mot unga lagöverträdare [juvenile persons] skall rättegångsförfarandet ta hänsyn till deras ålder och det önskvärda i att främja deras återanpassning." Doktrinen har tolkat språkvalet "unga lagöverträdare" i denna konvention att inte bara gälla barn utan även personer över 18 år (Abrams et al. 2018).

Straffvärdesargument

Direktivens motiv för en lagändring är inte helt klara. Påståendet "Synen på brott, brottslingar och samhällets reaktioner på brott är i ständig förändring precis som samhället i övrigt" är inte helt begripligt, åtminstone inte i förhållande till utredningens uppdrag. I övrigt kan direktiven sägas ge två skäl för att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar, straffvärde och brottsprevention. Frågan om en förändrad syn på klandervärdeheten av brott för denna ålderskategori ska först behandlas.

Då det gäller klandervärdeheten har Axel Holmgren (2018) visat att det finns skäl att betrakta denna som mindre uttalad när det gäller unga lagöverträdare. Då unga är mer riskbenägna, har sämre förmåga till självkontroll, är mer spänningssökande och har mindre förmåga att se konsekvenserna av sitt eget handlande, kan dessa omständigheter betraktas som att brottets svårhetsgrad kan ses som mindre. Det rör sig alltså om förmildrande omständigheter där skulden anses vara lägre. Sådana förmildrande omständigheter kan antagligen också de flesta omfatta när det gäller äldre tonåringar i familjen eller bekantskapskretsen som uppfört sig illa.

Vad gäller straffets stränghet eller proportionalitet anför Holmgren dagsbotssystemet som exempel på att straffet anpassas till den dömdes levnadsförhållanden.

"Sanktionskänsligheten" kan tänkas variera så att unga upplever rörelseinskränkningen genom ett frihetsstraff som mer påfrestande. Tiden fram till frigivningen kan också tänkas vara svårare att uthärda för den som är ung.

Detta gäller förstas särskilt för livstidsstraff som 18–20-åringar ska kunna dömas till enligt utredningsförslaget. Straffet innebär i princip att resten av livet ska tillbringas i fängelse även om det i dag i praktiken omvandlas till ett tidsbestämt straff i de flesta fall. Förutom det hissande tidsperspektivet, innebär det också att ju yngre gärningspersonen är desto länge tid kommer fängelsevistelsen att vara. Här kan också påpekas att en utredning, Ds 2017:38, *Livstidsstraff för mord*, föreslagit att antalet livstidsstraff ska flerfaldigas – något som då förstas också kommer att gälla unga gärningspersoner. Det kan för övrigt tilläggas att straffvärdet för mord begånget av unga upp t.o.m. 20 års ålder nyligen höjts. Maximistraffet är nu 14 år till skillnad från tidigare 10 år.

Brottspreventionsargument

Direktiven framhåller avskaffandet av straffreduktionen för 18–20-åringar som ett medel för att komma till rätta med ”organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning”. I ett särskilt yttrande i utredningen ifrågasätts om det då är rimligt att införa en generell straffskärpning som inkluderar den stora delen av unga lagöverträdare som inte ägnar sig åt denna typ av brottslighet. Kriminologiska institutionen kan bara hålla med. År 2017 var det 10 000 unga myndiga som lagfördes för brott, 23 av dessa för dödligt våld, för att ta det allvarligaste brottet. Resterande 9 977 18-20-åringar lagfördes sålunda för andra brott som narkotikabrott av mindre allvarlig karaktär, tillgreppsbrott, misshandel och trafikbrott. De flesta som kommer att påverkas av minskad hänsyn till ålder är därför unga som begått andra brott än de som utredningens direktiv och den kriminalpolitiska debatten tagit sikte på.

Utredningen hänvisar till en genomgång från Brå, *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år* (Brå 2012), för bedömning av effekterna av frihetsstraff. I rapporten sägs: ”Merparten av studierna visar att kontakter med rättssystemet och frihetsberövande påföljder ökar risker för återfall”. Brå har också nyligen publicerat en genomgång av metastudier som undersökt effekterna av frihetsstraff resp. icke frihetsberövande på följder. Resultatet är detsamma – fängelse tenderar att öka återfallen (Brå 2019).

Kriminologiska institutionen vill ytterligare understryka denna slutsats genom att hänvisa till den stora forskningsdatabasen *Criminological Highlights* som sammanställs vid University of Toronto. I en särskild rapport inom ramen för denna sammanställning sammanfattar författarna (Doob et al., 2014a) forskningen om straffets allmänt avskräckande effekt:

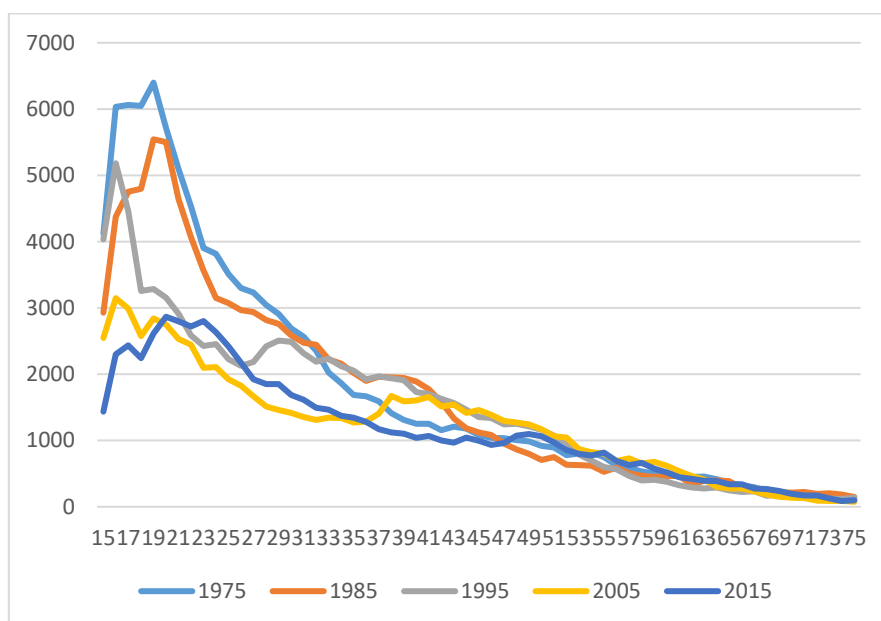
”Vi tror det är rimligt att säga att vi inte känner till någon ansedd kriminolog som noggrant har granskat den samlade forskningslitteraturen om ’avskräckning genom dömande’ som tror att brottsfrekvenser kan minskas genom avskräckning genom att öka strängheten i de straff som ges i domstolar.”

I en annan rapport av samma författare (Doob et al., 2014b), behandlas fängelsets individualpreventiva effekter, främst mätt som sannolikheten för återfall inklusive om straffet ges i form av ett alternativ till frihetsberövande. Så gott som alla studierna visar att

fängelse inte reducerar återfallsrisken jämfört med icke frihetsberövande påföljder, och att en fängelsedom ofta t.o.m. ökar återfallen.¹

Ett ytterligare argument mot att öka användningen av fängelse för 18–20-åringar är brottslighetens åldersmässiga fördelning. Det är just i detta åldersskikt som lagföringarna är som flest. Detta visas i nedanstående figur, baserad på data från en avhandling från Kriminologiska institutionen (Sivertsson 2018). Som framgår av figuren är detta mönster också tämligen oförändrat över tid.

Figuren visar ytterligare två saker. För det första att brottsligheten minskar bland unga män i de aktuella åldersgrupperna. För det andra, och kanske ännu viktigare i detta sammanhang, att brottsaktiviteten snabbt minskar i takt med stigande ålder. I ljuset av vad som just påpekats om fängelsestraffets negativa effekt på återfall måste frågan ställas om det då är rimligt att i större utsträckning placera 18–20-åringar i fängelse.

Antal lagföringar för män i olika åldrar 1975–2015.

Källa: Projektet "Den ojämlika brottsligheten", Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

¹ På Kriminologiska institutionens hemsida finns en närmare beskrivning av *Criminological Highlights* och även korta svenska översättningar av ett urval artiklar om fängelset särskilt relevanta för svensk kriminalpolitik: <https://www.criminology.su.se/forskning/criminological-highlights-p%C3%A5-svenska/criminological-highlights-p%C3%A5-svenska-1.427470>.

Kostnader

Utifrån den forskning som bedrivits vid Kriminologiska institutionen inom ramen för ett projekt kring ojämlikhet, livschanser och brott under de senaste decennierna, går det att säga att det inte finns någon samhällsinstans, utöver familjen, som är viktigare än skolan för att skapa skyddsfaktorer för unga som är på väg in i en kriminell karriär. Med goda skolresultat är unga så gott som skyddade från att lagföras för brott när de blir äldre. Det visar sig också att det går att komma igen för unga lagöverträdare som genom exempelvis Komvux eller folkhögskola får en andra chans. Forskningen visar också att över tid har de lagförda unga allt oftare en misslyckad skolgång bakom sig.

Att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar skulle enligt utredningen kosta en dryg miljard. Att kostnaderna blir så höga hänger samman med det som figuren visar – lagändringen tar sikte på just de år där brottsligheten är som högst. Kostnaderna för förslaget motsvarar dem för att anställa 2 000 specialpedagoger och lärare i förskola, grundskola och gymnasieskola. Detta vore en insats som har potential att utjämna barns livschanser och därmed dämpa nyrekryteringen till brott.

Avslutning

På grundval av utredningens resultat samt ytterligare analys som har presenterats här avvisar Kriminologiska institutionen förslaget att avskaffa straffreduktionen för 18–20-åringar.

Remissvaret har beretts av Olof Bäckman, Felipe Estrada, Anders Nilsson, Tove Nyberg, Fredrik Sivertsson och Henrik Tham.

Kriminologiska institutionens styrelse har fattat beslut per capsulam den 12 april.

Tove Pettersson, prefekt

Referenser

Abrams, L. S., Jordan, S. P., & Montero, L. A. (2018). What is a juvenile? A cross-national comparison of youth justice systems. *Youth justice*, 18(2), 111-130.

Brå (2012). *Särbehandling av lagöverträdare 18–20 år. En kunskapssammanställning*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

https://www.bra.se/download/18.1ff479c3135e8540b2980004160/1371914737087/2012_Sarbehandling_av_lagovertradare.pdf

Brå (2019). *Påverkas återfall i brott av om påföljden är frihetsberövande eller icke frihetsberövande? Resultat från en metastudie*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

<https://www.bra.se/publikationer/arkiv/publikationer/2019-03-15-paverkas-aterfall-i-brott-av-om-pafoljden-ar-frihetsberovande-eller-icke-frihetsberovande.html>

Doob, A., Webster, C. M. och Gartner, R. (2014a). *Issues related to Harsh Sentences and Mandatory Minimum Sentences: General Deterrence and Incapacitation*. Research Summaries Compiled from *Criminological Highlights*. Centre for Criminology & Sociolegal Studies, University of Toronto. <https://criminology.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/09/DWGGeneralDeterrenceHighlights14Feb2013.pdf>

Doob, A., Webster, C. M. och Gartner, R. (2014b). *The Effects of Imprisonment: Specific Deterrence and Collateral Effects*. Research Summaries Compiled from *Criminological Highlights*. Centre for Criminology & Sociolegal Studies, University of Toronto. <https://criminology.utoronto.ca/wp-content/uploads/2013/09/DWG-EffectsImprisonmentHighlights14Feb2013.pdf>

Holmgren, A. (2018). Några ord om den ideologiska grunden för den s.k. ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7§ brottsbalken. *Svensk Juristtidning*, 2018, s. 343–359.

Sivertsson, F. (2018). *Criminal Careers in the Long Run. Patterns and Predictions of Criminal Convictions across Age, Time and Gender*. Ak. avh. Stockholm: Department of Criminology, Stockholm University.